

5. *История Украинской ССР: в 10 т. – К.: Наукова думка, 1985.*
6. *Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті роки ХХ ст.). – Дніпропетровськ: ДНУ – 2001.*
7. *Левинсон А. Школа в зеркале социологии // Известия. – 1988. – 20 декабря.*
8. *Мирополюский С. Школа и государство. Обязательность обучения в России (Исторический этюд). – Изд. 3-е. – СПб, 1910.*
9. *Нариси шкільництва (1905-1933): Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1996.*
10. *Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятих п'ятиріччі. – К.: Радянська школа, 1981.*
11. *Народне господарство Української РСР у 1980 р. – К.: Техніка, 1981.*
12. *Народне господарство Української РСР у 1990 р. – К.: Техніка, 1991.*
13. *Народне господарство Української РСР у 1991 р. – К.: Техніка, 1992.*
14. *Народное образование в СССР. – М.: Изд-во АПН, 1957.*
15. *Народное хозяйство Украинской ССР в 1987 г. – К.: Техніка, 1988.*
16. *Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – №1.*
17. *Овчинников А.В. Дума народного просвещения // Педагогика. – 2000. – №8.*
18. *О мерах по улучшению условий работы сельской общеобразовательной школы // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Политиздат, 1979. – Т.12.*
19. *О реформе общеобразовательной и профессиональной школы: Сб. док-тов и мат-лов. – М.: Просвещение, 1986.*
20. *Основные засады освітньої політики міста Львова: Стратегічний документ. – Львів: Ін-т політ. Технологій, 1999.*
21. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. – М.: Педагогика, 1976.*
22. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX- начало XX в. – М.: Педагогика, 1991.*
23. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1917-1941. – М.: Педагогика, 1980.*
24. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1961-1986. – М.: Педагогика, 1987.*
25. *Радянська освіта. – 1979. – 28 вересня.*
26. *Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902. – СПб, 1902.*
27. *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. ХХ ст.): Нариси. – К.: Рад.шк., 1991.*
28. *Сай А.А. Важный рубеж десятой пятилетки // Вечерняя средняя школа. – 1978. – №1.*
29. *Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К.: Політвидав України, 1969.*
30. *Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій. – К.: Голов. ред. УРЕ., 1987.*
31. *Федоров В.А. Крестьянские школы грамотности в России в XIX в. // Педагогика. – 2000. – №10.*
32. *ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 241 – Спр. 33. – Арк. 61.*

О.В. Мельниченко

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ МУЗЕЇВ ЧЕРКАЩИНИ В 1950 – 1990-х рр.

В сучасних умовах музейні заклади набувають дедалі більшого значення як важливі центри науково-пошукової та освітньо-виховної роботи, а їх експозиції і фондові матеріали привертають увагу не лише громадськості, а й науковців, оскільки містять значний масив інформації про різні аспекти вітчизняної історії. Серед них – проблеми історії українського села,

всебічне дослідження і осмислення історичного досвіду, який є особливо актуальним в наш час, коли в Україні йде процес реформування відносин в аграрному секторі економіки. Досить рельєфно особливості утворення та роботи сільських музеїв щодо висвітлення історії українського селянства простежуються на прикладі Черкащини – важливого аграрного регіону України.

Об'єктом пропонованого дослідження є сільські музеї краю у процесі їх виникнення, становлення та формування експозицій. Предмет дослідження – сукупність основних напрямів, форм і методів роботи музейних закладів Черкащини стосовно відображення проблем аграрної історії.

Хронологічні межі публікації охоплюють період з 1954 року – часу утворення Черкаської області, коли в умовах лібералізації суспільного життя розпочалося формування мережі сільських музеїв, склався самостійний напрям у висвітленні ними аграрних проблем. Верхня межа обмежується кінцем 1990-х років, коли музейництво регіону з проголошенням державної незалежності України вийшло на якісно новий рівень.

Щодо наукової розробки проблеми, то її важко вважати задовільною, оскільки до цього часу не існує жодної наукової праці, яка б комплексно розкривала роботу сільських музеїв Черкащини. Деякі, здебільшого описові, характеристики містяться в невеликих газетних та журнальних статтях Ф. Заточного, Ф. Мищика, С. Китової, Г. Ковалю, В. Савича [1] та у виданнях путівного характеру.

Мета дослідження полягає в тому, щоб простежити особливості розвитку музейної справи в селах Черкащини та висвітлення аграрної історії регіону музейними засобами; на основі аналізу фактичного матеріалу показати зміни, що відбувалися у тематиці експозицій сільських музеїв.

Мережа музейних закладів Черкащини у 1950 році обмежувалася лише шістьма державними музеями, три з яких були меморіальними (у Каневі і селі Шевченковому Звенигородського району – Т.Г. Шевченка, у Кам'янці – О.С.Пушкіна і П.І.Чайковського), один – історичний (Корсунь-Шевченківський) і два краєзнавчих (Черкаси, Умань) [2, 280]. Тобто лише два останні музеї за своєю профільною спеціалізацією могли реально приділяти увагу висвітленню аграрної проблематики.

Популярними на початку 1950-х рр. стають різноманітні форми громадського музейництва. Так, в Уманському районі при багатьох сільських клубах і будинках культури тоді були обладнані історико-краєзнавчі кутки та виставочні стенди [4, 88]. А з утворенням в 1954 році Черкаської області в багатьох селах починають виникати громадські музеї і музейні кімнати. Один з перших таких музеїв було відкрито у листопаді 1957 року у селі Червона Слобода Черкаського району, згодом у селі Степанки цього ж району. В останньому було зібрано понад 400

експонатів з історії села, з якими в перший рік роботи музею ознайомилися близько 5 тисяч відвідувачів [5, 21 – 22].

В більшості випадків сільські музеї створювалися на базі шкільних, а їх основними організаторами були вчителі та учні. Характерними прикладами такої трансформації може бути процес створення музеїв у селах Сунки Смілянського і Гельмязеві Золотоніського районів. В 1957 році в Сунках у Будинку культури було відкрито сільський музей, основу експозиції якого склали понад тисячу речових експонатів, які стали своєрідною ілюстрацією історії села. Відвідувачі могли ознайомитись тут зі знаряддями праці і предметами побуту, які використовувалися в цій місцевості ще в кам'яному віці та за часів Київської Русі [3, 4].

На початку 1960-х років під керівництвом вчителя П. Германа учні Гельмязівської восьмирічної школи розпочали збирання архівних документів, відомостей про своє село і його людей, знарядь праці, рушників, одягу, посуду та інших експонатів. Спочатку було оформлено краєзнавчий куточок, згодом – кімнату, а через певний час сільська рада виділила під музей окреме приміщення з трьох кімнат [6, 3].

В 1960 році сільський музей відкрито у селі Нетеребки Корсунь-Шевченківського району. Його експозиція, створена під керівництвом вчителя Т.М. Калиниченка, складалася з експонатів, зібраних громадськістю в селах Нетеребки, Набутів, Сахнівка, Драбівка, які входили тоді до місцевого колгоспу. Учні сільської школи в урочищі “Ярок” знайшли зуб мамонта, а колгоспники подарували музею стародавнє знаряддя праці – рало. Інші мешканці передали до експозиції фотографії, документи, монети [7].

Згідно звітності органів культури лише в 1967 році в області за участю громадськості було створено майже 100 музеїв і музейних кімнат [8, 1 – 5], а вже в 1970 році на Черкащині діяло 557 громадських музеїв і музейних кімнат [9, 1 – 2]. Як і раніше, створення музеїв зокрема сільських, перебувало під контролем партійних комітетів і відповідно до постанови ЦК КПРС від 12 травня 1964 року “Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих” [10, 19] підпорядковувалася партійно-ідеологічним установкам. Однак навіть за умов надмірної заідеологізованості експозицій музеїв справляли помітний вплив на формування історичного світогляду сільського населення, сприяли поширенню знань про минуле сіл краю, а під час збору матеріалів краєзнавці набували досвіду і навичок самостійної дослідницько-пошукової роботи. У більшості випадків за цю справу бралися справжні ентузіасти, які виявляли і зберігали багато оригінальних пам'яток аграрної історії регіону.

Робота щодо розширення мережі музеїв і музейних кімнат в сільській місцевості продовжувалася і в наступний період. Важливе значення для розвитку музейництва на селі мала робота по створенню тому “Історія міст і сіл

Української РСР. Черкаська область”, яка тривала з 1962 р. по 1972 р. і велася на громадських засадах, стимулюючи створення нових музеїв і сприяючи збагаченню їх фондів та експозицій. Написання історії сіл Черкащини при підтримці і науково-методичному керівництві академічних установ Академії наук УРСР збагатило сільський музейно-краєзнавчий актив знаннями основних форм і методів краєзнавчої роботи, цінним досвідом історичних досліджень.

Прикладом такої співпраці може бути історія створення сільського музею у селі Шевченковому Звенигородського району, де на початку 1950-х років вже проводилися краєзнавчі дослідження. Однак безпосереднім поштовхом до ґрунтовного вивчення минулого села стала підготовка історичного нарису для тому “Черкаська область”. Краєзнавці-аматори, яких очолив директор місцевої школи Б.К. Іщенко, розпочали копітку роботи в союзних, республіканських та обласних архівах, де були знайдені цінні матеріали з історії села. Зібраний речовий, документальний та фактичний матеріал було покладено в основу експозиції музею, який у травні 1967 року відкрився в приміщенні сільської ради. Експозиція музею, побудована на місцевому матеріалі, швидко набула популярності. Лише у 1971 році тут побувало 8 тисяч відвідувачів, для яких було організовано понад 200 екскурсій, в тому числі для делегацій з Німеччини, Польщі, Чехословаччини [10, 31 – 32].

До 1991 року в експозиціях сільських музеїв значна увага приділялася висвітленню історії колгоспного виробництва. Найбільш відомими музеями подібного типу були експозиції в колгоспі “Здобуток Жовтня” Тальнівського району та у селі Старосілля Городищенського району. В першому з них багато матеріалів присвячено двічі Герою Соціалістичної праці Ф.І. Дубковецькому – голові створеної у 1922 році, сільськогосподарської артілі “Вулик і бджола” (пізніше – колгосп “Здобуток Жовтня”) [4, 98 – 99]. Про це господарство у 1986 році науковцями Інституту історії АН УРСР була навіть написана колективна монографія, в якій зроблено аналіз соціально-економічного життя колгоспу [11].

В музеї села Старосілля центральною темою експозиції була історія руху п'ятисотенниць, який в середині 1930-х років зародився в цьому селі. Його ініціаторами були Марина Гнатенко і Марія Демченко – керівники ланок по вирощуванню цукрових буряків [12, 5 – 6].

В 1970 – 1980-х рр. утверджуються нові, нетрадиційні за тематичною спрямованістю форми сільських музеїв. Таких, як музеї Чернобайівської райсільгосптехніки [13, 3], дослідної станції садівництва у Млієві Городищенського району [14, 4], народного мистецтва і побуту у селі Тимошівці Маньківського району [15, 4].

Мережа музейних закладів Черкащини в 1986 році поповнилася унікальним музеєм історії хліборобства в Тальнівському районі. Його експонати відтворюють

господарську діяльність на території краю з часів неоліту, трипільської культури і до сучасного періоду. Організатором і незмінним директором музею є В.Ф. Мищик [19, 4]. Науково-пошукова робота музею історії хліборобства охоплює історико-економічні, етнографічні та інші напрями, пов'язані з вивченням різних аспектів зародження та розвитку хліборобства в Україні та регіоні, місця хліба в духовному житті українців.

Суттєві зміни у тематиці експозицій сільських музеїв відбулися і продовжують відбуватися після проголошення незалежності України. Вони позбавляються обов'язкових агітаційно-пропагандистських атрибутів радянського часу і все більше уваги приділяють об'єктивному висвітленню місцевої історії. Перебудова експозицій спрямовується на заповнення "білих плям" в історії краю, відтворення його малодосліджених сторінок. В експозиціях сільських музеїв з'являються такі тематичні напрями як розкриття трагедії голоду 1932 – 1933 рр., наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, тема Афганістану.

Щодо форм роботи сільських музеїв, то, починаючи з їх виникнення у 1950-х роках, головною серед них була екскурсійна робота. Умілими екскурсводою зарекомендували себе Г.І. Самохатній із села Скотаревого Шполянського [16, 4], Г.Т. Миронюк із села Ладженки Уманського [17, 7 – 8], М.Б.Мазурик із Верхнячки Христинівського району [18, 4] та багато інших ентузіастів музейної справи на селі.

Таким чином, в 1950-х роках у музейництві Черкащини зароджується і набуває поширення така його форма, як сільські музеї. Ініціаторами їх створення і організаторами роботи виступали різні верстви сільської інтелігенції – вчителі, культпрацівники, спеціалісти господарств. На формуванні експозицій сільських музеїв тривалий час негативно позначалася ідеологічна регламентація з боку партійних структур, які вбачали в музеях провідників своєї ідеології. Це зумовлювало надмірне зосередження в музеях експонатів агітаційно-пропагандистського характеру, замовчування ідеологічно "невигодних" сторінок місцевої історії.

З проголошенням незалежності України перед сільськими музеями відкрилися можливості об'єктивного дослідження і висвітлення маловідомих і замовчуваних подій минулого сіл Черкащини, збереження історико-культурної спадщини.

1. Заточний Ф. П'ятисотенниці // Соціалістична культура. – 1987. – №11; Мищик В. Скарбниця хліборобства. – Черкаси, 1992. – 8 с.; Китова С. Юхимова плотня – Миколів музей // Черкаський край. – 1991. – 14 лютого; Коваль Г. Музей садівника // Сільські вісті. – 1971. – 10 лютого; Савич В. Ще один колгоспний музей // Черкаська правда. – 1962. – 8 травня.
2. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Статистичний збірник. – Київ: Статистика, 1973. – 316 с.
3. Федорченко І. Сільський історико-краєзнавчий музей //

- Червоний стяг. – 1970. – 10 квітня.
4. Василенко А.С. Літопис слави народної. З історії становлення і розвитку народних музеїв України. – К.: Наукова думка, 1974. – 189 с.
5. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р – 2631. Управління культури виконкому Черкаської обласної Ради народних депутатів. – Оп. 2. – Спр. 39-а. Звіти про роботу музеїв області за 1958 рік.
6. Герман П. Краєзнавчий народний музей // Златокрай. – 1992. – 16 квітня.
7. Сільський музей // Черкаська правда. – 1960. – 12 серпня.
8. ДАЧО. – Ф. Р – 2631. – Оп. 1, спр. 421. Звіт про роботу управління культури, інформації і довідки про роботу культосвітніх установ області за 1968 рік.
9. ДАЧО. – Ф. Р – 2631. – Оп. 1, спр. 503. Довідки про роботу культосвітніх закладів, про участь музеїв в охороні і популяризації пам'яток історії, археології та мистецтва. Статистичні звіти народних музеїв за 1970 рік.
10. Буланій І.Т., Явтушенко І.Г. Громадські музеї України: Історія, досвід, проблеми. – К.: Мистецтво, 1979. – 197 с.
11. Історія колгоспу "Здобуток Жовтня" / Гол. ред. П.Т.Троцько. – К.: Наукова думка, 1986. – 190 с.
12. Ливинський Ф. Музей в Старосельє // Сахарная свекла. – 1980. – №11.
13. Мельниченко В.М. Оживають сторінки історії // Черкаська правда. – 1985. – 18 травня.
14. Кінько А. Пам'ятне місце Шевченкового краю // Колгоспні лани. – 1978. – 14 березня.
15. Китова С. Юхимова плотня – Миколів музей // Черкаський край. – 1991. – 14 лютого.
16. Куліш Г. Хоч посада нештатна // Черкаська правда. – 1978. – 12 серпня.
17. Гонта В. Матері // Україна. – 1982. – №25.
18. Нелін Г. В цю святиню душу вклали // Соціалістична культура. – 1990. – №12.
19. Духовний оберіг // Колос. – 2003. – 29 квітня.

Я.Ю. Коваленко

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ НА СЕЛІ У 90-ті рр. ХХ ст.

На сьогодні, коли світова спільнота входить у нову еру „інформаційного суспільства”, поняття „освіта” містить стратегічно важливі сфери людського життя. Однак, попри важливе місце в системі суспільних відносин, проблема освіти в Україні залишається і надалі не вирішеною до кінця. Особливо гострого характеру вона набула у дев'яності роки минулого століття, де найбільш вразливо виявила себе одна її складова – освіта на селі.

Чимало публікацій, присвячених проблемам освіти в Україні, з'явилися ще в першій половині 90-х рр. ХХ ст. Однак в основному в них йшлося про негаразди, що виникли в цій сфері які більшою мірою носили суб'єктивний характер. Зокрема наголошувалося на вкрай низькому фінансуванні освітньої сфери по Україні в цілому. Проблеми в освіті, що виникли на селі, майже не піднімалися. Лише з кінця дев'яностих інформація про стан української освіти на селі починає поступово з'являтися у періодичних виданнях, але окремо її не було виділено жодним дослідником. Найчастіше ця інформація мала вигляд окремої згадки, присвяченої загальним проблемам освіти.

Начальник Головного управління загальної середньої освіти В.О. Огнев'юк у статті „Середня освіта в Україні: проблеми, пошуки та перспективи”, опублікованої навесні 1997 року у журналі „Освіта і